

MES'ÜD-i SA'D-i SELMÂN

(مسعود سعد سلمان)

(ö. 515/1121)

İran asıllı Gazneli devri şairi.

Lahor'da dünyaya geldi. Çehâr Makâle'de nakledilen şiirlerinden hareketle 438-440 (1046-1048) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Aslen Hemedanlı bir aileye mensup olan babası Sa'd-i Selmân, Gazneli Devleti'nde müstevfi olarak altmış yıl görev yapmış ve Lahor'da büyük mevki sahibi olmuştu. Babasının bu durumu Mes'ûd'un iyi bir öğrenim görmesini ve yine onun sayesinde sarayda başlamasını sağlamış olmalıdır.

Sultan İbrâhim b. Mes'ûd-i Gaznevî, 469'da (1076-77) oğlu Seyfûddevle Mahmûd'u Hint yönetimine tayin ettiğinde yakın dostu Mes'ûd-i Sa'd da onunla beraber gitti. Sultanın Hint şehirlerine yaptığı seferlere katılan Mes'ûd bu münasebetle onu öven ve bu fetihleri anlatan kasideler yazdı. Bu arada zaman zaman Gazne'ye de giderek Sultan İbrâhim için methiyeler söyledi. Mes'ûd'un Seyfûddevle'nin sarayında geçen hayatı divanında verdiği bilgilerle sınırlıdır. Buna göre bir ara kendisini çekemeyenlerin suçlamaları yüzünden Seyfûddevle'nin hışmına uğrayarak saraydan ayrılmışsa da muhtemelen tekrar affedilip eski itibarını yeniden kazanmıştır. 480 (1087) yılı dolaylarında Seyfûddevle, Selçuklular'la iş birliği yaptığı gerekçesiyle babası Sultan İbrâhim tarafından adamlarıyla birlikte hapse atılınca Mes'ûd-i Sa'd da aynı âkibete uğradı. Dehek'te bir kaleye hapsedilen Mes'ûd, sultanın yakın adamlarından Ali Has'la irtibatı sayesinde nisbeten iyi bir durumda iken kendisini çekemeyenlerin çabaları sonucunda daha ağır şartlarla karşılaştığı Sû Kalesi'ne sürüldü. Mes'ûd şiirlerinde belirttiğine göre yedi yıl hapisteye kaldı. Hapisten kurtulmak için birçok defa teşebbüste bulunmasına rağmen bir sonuç alamadığı gibi Sû Kalesi'nden siyasi mahkûmların ve özellikle şehzadelerin hapsedildiği Nây Kalesi'ne sevk edildi.

490 (1097) yılında hapisten çıkan Mes'ûd, İbrâhim'in yerine geçen Alâüddevle II. Mesud zamanında (1099-1115) sarayda yeniden büyük itibar kazandı. Lahor'a

Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 669/6)

bağlı Çalender vilâyeti yönetimine tayin edildi. Ancak çok geçmeden hâmisî Ebû Nasr Fârisî'nin hapsedilmesinden dolayı azledildi ve mallarına el konuldu. Uğradığı bu haksızlığın telâfi edilmesini beklerken kendisini çekemeyenlerin kuşkırtması ile Merenc'de hapse atıldı. Sekiz yıl süren bu ikinci hapis hayatından, Gazne'de sarayın önde gelen adamlarından Sikketü'l-Mülûk Tâhir b. Ali b. Meşken'in yardımıyla kurtuldu (500/1106). Bundan sonra münzevi bir hayat yaşadı ve seksen yaşlarında vefat etti.

Fars edebiyatının önemli şairlerinden sayılan Mes'ûd-i Sa'd'ın şiirleri dikkat çekici üslubu, belîğ ve etkileyici ifadeleriyle meşhurdur. Hapis hayatının ona kazandırmış olduğu hayal gücü bazan bir hususu birkaç terkiple anlatmasını ve şiirlerinin aynı zamanda hikmet ve öğüt içermesini sağlamıştır. Bunun yanında yeni tabir, tekip, teşbih ve tevşihatlar ortaya koyarak Fars edebiyatına zenginlik katmıştır. Dönemlerinde yaşadığı Gazneli sultanı Şîrzâd, Arslan Şah ve Behramşah'ı methedip onlardan ikram ve itibar görmüştür. Mes'ûd-i Sa'd şiirlerinde yaşadığı dönemin Gazneli şairlerini de övmüştür.

Fakat hayatının önemli bir kısmını hapsite geçirdiği için bunun ıstırapı ve acısı, ailesine duyduğu özlem gibi konular şiirlerinde ağırlık kazanmaktadır. Yazdığı bu şiirlerle de "habsiyye" türünün doğmasına vesile olmuştur.

Mes'ûd-i Sa'd'ın Şâhnâme seçmelerinden (İhtiyârât-ı Şâhnâme) başka Hintçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç divanı vardır. Ancak Hintçe divandan günümüze herhangi bir şiir ulaşmamıştır. Arapça divanından bazı şiirler özellikle Reşîdüddin Vatvât'ın Hadâ'îku's-sihr'inde çeşitli sanatlarla örnek olarak nakledilmiştir. Zamanımıza ulaşan tek divanıdaki Farsça şiirler Senâî (ö. 525/1131) tarafından toplanmıştır. Senâî, Mes'ûd'a ait olmayan bazı şiirleri ona nisbet etmişse de daha sonra Mes'ûd-i Sa'd'a ithafen yazdığı bir şiirle ondan özür dilemiştir. Yaklaşık 16.000 beyit ihtiva eden divanda çoğunluğu kaside olmak üzere mesnevi, mukâtaât, terciât, musammat, gazel ve rubâiler bulunmaktadır. İlk defa Tahran'da basılan Farsça divan (1296 hş./1917) daha sonra Reşîd Yâsemî tarafından neşredilmiştir (1318 hş./1939, 1330 hş./1951, 1339 hş., 1362 hş./1983).

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ud-i Sa'd-i Selmân, *Dîvân* (nşr. Reşîd Yâsemî), Tahran 1362 hş./1983, neşredenin girişi; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle: Erba'u makâlât* (trc. Muhammed b. Tâvî), Rabat 1403/1982, s. 116-120; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'îku's-sihr fi dekâ'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 15, 25, 30, 33, 41, 50, 52, 111-112; Avfî, *Lübâb*, II, 411-412; Devletşah, *Tezkire* (trc. Necati Lugal), İstanbul 1977, I, 82-85; Browne, *LHP*, II, 324-326; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 412-416; Safâ, *Edebiyyât*, II, 483-501; Neffîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 43-44; Rypka, *HIL*, s. 196; C. E. Bosworth, *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 65-66, 67, 68; Abdülhüseyin Zerrinkûb, *Bâ Kârvân-ı Hulle*, Tahran 1374 hş., s. 117-126; Zehrâ-yî Hânlerî [Kiyâ], *Feheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 462-463; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Sûhan ü Sûhanverân*, Tahran 1369 hş., s. 207-230; Ahmet Ali Han Sendilevî, *Tezkire-i Mağzenü'l-garâib* (nşr. Muhammed Bâkır), İslâmâbâd 1371 hş., IV, 836-839; Abdülhay Habîbî, "Meğâbis-i Mes'ud-i Sa'd-i Selmân", *Yağmâ*, XI/12, Tahran 1347 hş., s. 678-686; Ahmed Ateş, "Mes'ud", *İA*, VIII, 141-144; J. W. Clinton, "Mas'ud-i Sa'd-i Salmân", *EI*² (İng.), VI, 783; J. T. P. de Bruijn, "Hab-siyya", *EI*² Suppl. (İng.), s. 333-334.

RIZA KURTULUŞ

MES'ÜDÎ, Ali b. Hüseyin

(علي بن الحسين المسعودي)

Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali
el-Mes'udî el-Hüzelî
(ö. 345/956)

Mürûcü'z-zeheb adlı eseriyile tanınan
tarih ve coğrafya âlimi, seyyah.

Bağdat'ta dünyaya geldi. Eserlerindeki bazı ifadelerden hareketle 280 (893) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Meşhur sahâbî Abdullah b. Mes'ud'un soyundan geldiği için Mes'udî, Hüzeyl kabilisine mensubiyetinden dolayı Hüzelî nisbeleriyle tanınır. Hayatı hakkındaki bilgiler büyük ölçüde *Mürûcü'z-zeheb* ve *et-Tenbîh ve'l-işrâf* adlı eserlerine dayanmaktadır. İbnü'n-Nedîm oldukça kısa yer ayırdığı Mes'udî'yi Mağribî nisbesiyle kaydederse de (*el-Fihrist*, s. 171) bu doğru değildir.

Mes'udî gençlik dönemini geçirdiği Bağdat'ta Vekî, Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, Ebû Ali el-Cübbâî, Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Zeccâc, İbn Düreyd ve Ebü'l-Hasan el-Eş'arî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Bir ara Basra'ya giderek Ebû Halife Fazl b. Hubâb el-Cumahî'den istifade etti. Ca'fer b. Muhammed b. Hamdân el-Mevsilî (ö. 323/935) ve Ebû Bekir es-Sülfî de

onun özellikle faydalandığı âlimlerdendir. Tâceddin es-Sübkî, Şâfiî âlimi Ebü'l-Abbas İbn Süreyc'in vefatı sırasında (ö. 306/918) kendisini ziyarete gelenler arasında Mes'udî'nin de bulunduğunu, onun *Risâletü'l-beyân 'an usûli'l-ahkâm*'ını dinleyip yazdığını kaydeder (*Tabakât*, III, 456-457).

Mes'udî aldığı dersler ve okuduğu kitaplarla yetinmeyip bilgisini arttırmak için Mağrib ve Endülüs hariç dönemin İslâm coğrafyasında, hatta İslâm coğrafyası dışında uzun seyahatler yaptı. 300'de (912) henüz Bağdat'ta olduğu bilinen Mes'udî, bu tarihten üç yıl sonra muhtemelen ilk olarak İstahr'a gitti ve aynı yıl Hindistan'a geçti. 304'te (916) Uman üzerinden Bağdat'a döndü, 306-316 (918-928) yıllarını Irak, Suriye ve Arabistan'da geçirdi. 320'de (932) Hazar ve İrmîniye bölgesini dolaştı. 330 (941) veya 331'de (942) Mısır'a gitti. *Mürûcü'z-zeheb* adlı eserini 332 (943) yılında Fustat'ta kaleme aldı. 334'te (946) Dimaşk'ı ve Antakya'yı ziyaret etti. İskenderiye ve Yukarı Mısır'ı da gezerek 336'da (947) tekrar Fustat'a döndü. Bu tarihten sonra seyahat ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Son yıllarını Fustat'ta geçirdiği anlaşılan Mes'udî, burada çalışmalarını gözden geçirmek ve *et-Tenbîh* gibi yeni eserler yazmakla meşgul oldu. Cemâziyelâhir 345'te (Eylül 956) vefat etti. Ölüm tarihi 346 (957) olarak da kaydedilmektedir (Yâkût, XIII, 90; İbn Hacer, IV, 225).

Büyük ilim merakı, çok yönlü bir kişiliği olan Mes'udî eserlerini telif ederken çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. *Mürûcü'z-zeheb*'de aralarında Aristo, Eflâtun ve Batlamyus'un Arapça çevirisiyle Pehlevîce'den tercüme edilen kitapların da bulunduğu 165'ten fazla kaynağı zikretmesi bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca bazı hıristiyan müelliflerle görüşüp tartışmış, eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur (*et-Tenbîh*, s. 154-155). Mes'udî eski müelliflerin verdiği bilgilerin mutlak doğru, aşilamaz ve eleştirilemez olmadığını, yeni bilgi ve tecrübelerle onları aşma imkânının her zaman bulunduğunu vurgulamıştır (*a.g.e.*, s. 76). Özellikle İslâm coğrafyası dışına da ilgi duyması, farklı coğrafya, toplum ve kültürler hakkında bizzat kaynağından bilgi almak gerektiğini söylemesi (meselâ bk. *a.g.e.*, s. 105), bu husustaki merakını ve ufkunun genişliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kara ve deniz yoluyla gerçekleştirdiği seyahatlerinde kendi

gözlemlerinin yanı sıra âlimler, denizciler, tâcirler, seyyahlar, devlet memurları, farklı din ve mezhep mensupları ile görüşüp bilgi alan Mes'udî, İslâm tarihçisi olmanın ötesinde aynı zamanda bir dünya tarihçisidir. İbn Haldûn, çok yönlü bir âlim olması dolayısıyla onun tarihçilerin pîri / imamı kabul edildiğini söyler (*Mukaddime*, I, 248). İbnü'l-İmâd da çok seyahat ettiğini vurgulayarak tarih alanında başkalarının yapamadığını gerçekleştirmeyi başardığını belirtir (*Şezerât*, II, 371). İbn Hurdâzbih, Ya'kübî, İbn Rüste ve İbnü'l-Fakih gibi Irak okuluna mensup coğrafyacılarından biri olan Mes'udî'nin coğrafya açısından en önemli sayılabilecek görüşü belirli bir bölgenin coğrafyasının o bölgedeki insan, hayvan ve bitki örtüsünü doğrudan etkilediğine dair kanaatidir. Eserlerinde Seylan, Tibet, Çin ve Madagaskar'dan bahsetmekle birlikte onun buralara gidip gitmediği tartışmalıdır. Çünkü buralara dair bilgileri genellikle Basra'da görüştüğü Ebû Zeyd es-Sîrâfî'den dinlediklerine ve *Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind* adlı esere dayalı olarak anlatmaktadır.

Mes'udî birçok hususta yüzeysel kaldığı, konudan konuya geçtiği, bunun eserlerini sistematik olmaktan uzaklaştırdığı, çeşitli efsanelere yer verdiği, savaşlardaki asker sayıları için abartılı rakamlar zikrettiği söylenerek eleştirilmiştir. Meselâ bazı konuları açıklarken Mes'udî'nin rivayetlerine dayandığı görülen İbn Haldûn, onun Sînâ çölünde Hz. Mûsa'nın etrafında İsra'loğulları'ndan 600.000 kişilik bir ordu bulunduğuna, İskenderiye şehrini kuran Büyük İskender'e deniz hayvanlarının engel olduğuna (*Mukaddime*, I, 209), Roma'daki sığırcık kuşu heykeline ve Mağrib'de bütün binaları bakırdan olan Medînetünnühâs adlı şehir bulunduğuna dair rivayetlerini tenkit etmekte (*a.g.e.*, I, 256) ve ehil olup olmadığına bakmaksızın muhababından ne duyduysa naklettiğini söylemektedir. Bununla birlikte Mes'udî'nin eleştirildiği bazı noktaların diğer Ortaçağ tarih ve coğrafya kitaplarında da görülebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca onun bir gözlemci olarak gördüklerini ve duyduklarını aktarmakla yetindiği düşünülebilir.

Şîî müelliflerinin İmâmiyye Şîası'na mensup kabul ettikleri Mes'udî'yi Zehebî, Tâceddin es-Sübkî ve İbn Tağriberdî gibi Sünnî müellifleri Mu'tezilî diye tanıtır. İbn Hacer el-Askalânî ise onun Şîî ve Mu'tezilî olduğunu belirtir. Tâceddin es-